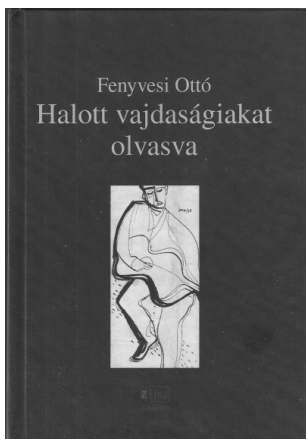

FÖRKÖLI GÁBOR

Blues a bácskai táj felett

FENYVESI OTTÓ: HALOTT VAJDASÁGIAKAT OLVASVA
(VERSEK, ÁTKÖLTÉSEK, MÁSOLATOK) I–II.

zEtna Kiadó
Újvidék, 2009–2017
(Vulkánfíber 12–29)
174 és 238 oldal

Fenyvesi Ottó költészetéről írva nehéz megkerülni a rockzene, a beatkultúra és a punk inspirációját. Manapság az alacsonyabb regiszterbe sorolt szubkultúrák és a szépirodalom kapcsolata olyan magától értetődő, talán észre sem vesszük, és Térey János olvasói sem szégyenlik, hogy értik a szerző Rammstein-referenciáit. Talán még a trashkultúra használatba vétele miatt kényszerül némi magyarázkodásra Bartók Imre vagy Nemes Z. Márió, de ezek már csak részletkérdések. Az Újvidéki Rádió lemezlovasaként és könnyűzenei szakíróként Fenyvesi Ottó azonban még szembesült az értetlenséggel, a finnyás távolságtartással, a beatkultúra és a magas művészet közötti szakadékkal és általában véve azzal, hogy az irodalom, a művészet számára a popkultúra nem természetes adottság. És miközben érdeklődése és személyes ízlése a dübörgő rock irányába húzta, értelmiségiként rálátott a kultúra átalakulásával kapcsolatos fenntartásokra, és maga is kritikusan, érzékenyen tudott reagálni a könnyűzenén alapuló kultúra belső ellentmondásaira.

Ezt azért is ki kell emelni, mivel ezek a feszültségek már kezdettől fogva költészetét is jellemezték. Éppen ezért, noha az őt ihlető kulturális jelenségek nem egyszer az ösztönök felszabadítását, a pszichedelikus élményekre való nyitottságot, a kulturális-társadalmi-nyelvi normákkal való szakítást hirdették, Fenyvesi szövegeiben mindig is intellektuális volt. Lelkesedése sosem volt naiv. A költő már az elejétől fogva tépelődő szentimentális volt. A töprengések tárgyául szolgáló ellentmondások a beatkultúra alapvető társadalmi attitűdjéből, a lázadás természetéből fakadnak. A beatkultúrában a lázadás kudarca különösen látványos. A populáris zenét a könnyű befogadhatóság a terjesztést szédületes sebességgel lehetővé tevő médiumokkal együtt szinte azonnal áruvá tette. Undergroundból pillanatok alatt mainstream lesz a könnyűzene; ez ellen tudatosan küzdeni kell, és mindig újabb és radikálisabb művészi eszközökkel kell biztosítani, hogy az

adott produktum ne csupán eladható termék legyen. Azonban – és itt mutatkozik meg a küzdelem hiábavalósága – a rockzene lényegéhez tartozik az az igény, hogy integratív legyen, és hogy ne csak az elithez szóljon. Az áruvá válás mellett a lázadás másik problematikus velejárója az utólagos nosztalgia. Nosztalgia egy olyan ideális, kitüntetett korszakkal kapcsolatban, amikor ez a lázadás még tiszta, autentikus, romlatlan volt. Mint minden nosztalgia, ez az alakatlan visszavágyódás is megbízhatatlan, hiszen abban sem lehetünk biztosak, hogy tárgya valaha is létezett-e olyan formában, ahogy arra emlékezni szeretünk. Fenyvesi Ottó költészete ezekről a dilemmákról lelkiismeretesen számot adott, de közben meg tudta őrizni mélységeiben romantikus lelkesültségét és érdeklődését is.

A *Halott vajdaságiakat olvasva* című, most már két kötetnyire duzzadt versciklus látszólag éles tematikus váltást jelent a „farmernadrágos” irodalomhoz, a beatköltészethez képest. Az első kötet 2009-ben, a második 2017-ben jelent meg. Szerzőjük arra vállalkozik bennük, hogy vajdasági szerzőket olvasson újra, lefedve a teljes huszadik századot, és olvasatáról költői formában adjon számot. Törekvéseikben, stílusukban és magatartásukban meglehetősen sokszínű a Fenyvesi által felsorakoztatott társaság, és semmiképpen sem mondhatnánk, hogy sok hozzá hasonló alkatú költő akadna köztük. A fiatalon elhunyt Sziveri János, a harsány, a végletes kijelentésektől vagy a váteszköltői szereptől sem visszariadó nemzedéktárs az egyetlen feltűnő kivétel, nem csoda, hogy a szerzői hang éppen vele osztja meg azt a szomorú felismerését, hogy a Lennonra támadó Chapman pisztolylövéssel „véget ért a beat-korszak”. Önmagában egyébként a két kötet címében jelzett tevékenység, vagyis az olvasás is csendes, magányos tevékenységet sejtet, az írás médiumának a kizárólagosságát, amely megint csak távolabb visz Fenyvesi költészetének alapvető zenei ihletettségétől. Azonban majd látni fogjuk, hogy ez a kizárólagosság csak látszólagos.

Összességében a szerzőt ebben a versciklusban is ugyanazok a kérdések foglalkoztatják, mint avangárdabb ihletésű műveiben: Mi a kultúra? Mi az értelme az egyéniségnek, az invenciónak az alkotás szempontjából? Mi az írás és az olvasás jövője, értelme? És végül mi haszna van emlékezetünkkel életben tartani elmúlt vagy múltfélben lévő korok életműveit? A ciklus újabb kötetében olvasható Marcus Aurelius-idézet keserűen provokatív: „Arasznyi az ember élete, arasznyi az a földzug, ahol él, arasznyi a legtovább fennmaradó hírnév is. Hiszen ezt a hírnevet gyorsan pusztuló emberférgék egymást felváltó nemzedékei hordozzák, ezek pedig még önmagukat sem ismerik, nemhogy arról tudnának, aki már régen meghalt.” Mintha más témája sem lenne Fenyvesinek, mint a hírnév mulandóságának a rezignált tudomásulvétele. A helyzet szerencsére nem ilyen reménytelen. Marcus Aurelius még a modernség előtti, antik vagy antikizáló hírnév fogalmáról beszélt, amelyet egyesek afféle alternatív földi – az utókor emlékezetében fellelhető – mennyországként, a halál utáni élet szekuláris változataként képzeltek el; ez különösen jellemző volt a reneszánszra. Mások ezt az optimista felfogást radikálisan elutasították. A sztoicizmus és a kereszténység teljesen negligálta az e világi dicsőség értékét. A modernség előtt a hírnévről mindent vagy semmit alapon beszéltek. A modern felfogás azonban már nem abszolútumokban gondolkodik az emlékezet kapcsán. Ahogy Nietzsche is már észrevette, a kultúra az emlékezés és a felejtés dinamikus viszonyából áll elő, egészséges működéséhez mindkettő szükséges.

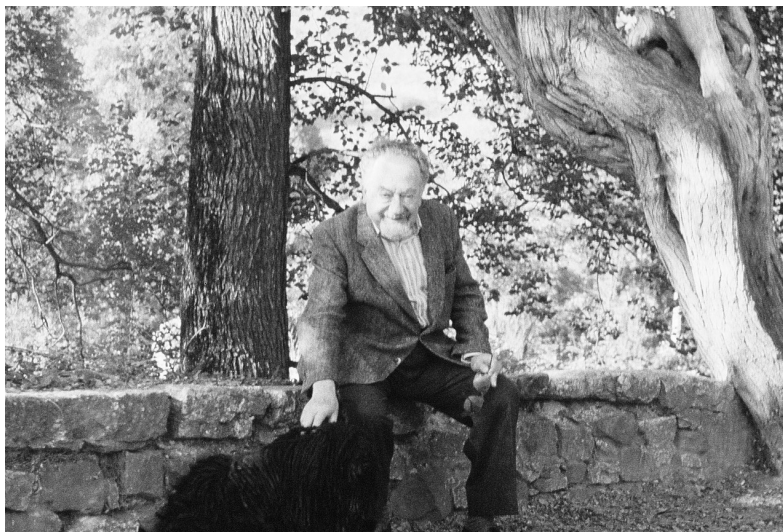
A *Halott vajdaságiakat olvasva* pontosan erről a kétirányú folyamatról szól. Afféle alternatív irodalmi kánont próbál összeállítani, ismert és kevésbé ismert vajdasági szerzőkből. A versekben lecsapódó reflexiók újraolvasás termékei, azonban a költő- és íróportrék felidé-

zésében nincs kizárólagos szerepe az irodalmi, költői szövegek olvasásának. Fenyvesi ugyanis – ellentétben mondjuk Tózsér Árpád *Tanulmányok költőportrékhoz* c. kötetével – nem igazán törekszik arra, hogy a tárgyalt életműveket stílusutánezatok, pastiche-ok segítségével ragadja meg. Még motivikus, intertextuális utalásai is igen visszafogottak. Az egyes versek nála a leggyakrabban az életrajz és életmű együttes újragondolását jelentik. Komoly szerep jut ebben az életutak tragikumának, sőt időnként a történelmi szenzációnak is: az újabb kötetben megjelenik például Munk Artúr, aki a Carpathia orvososa volt, amely hajó elsőként sietett a süllyedő Titanic segítségére. (A verseket egyébként életrajzi jegyzetek vezetik be, amelyek gyakran tényleg keveset vagy semmit sem mondanak az életműről, ami viszont zavaró tud lenni.) Ahogy haladunk előre az időben, úgy válnak egyre fontosabbakká Fenyvesi személyes emlékei. Talán itt a legéletbevágóbb, hogy a szöveg a nosztalgia csapdái ellen védőoltást nyújtson. Az emlékezés önkényességére, a mítoszgyártás felemás igazságára szép példa a Sziveri haldoklásáról szóló részlet. A költőt az Uzsoki Utcai Kórházban kezelték, és ez az a része Zuglónak, ahol több vajdasági városról elnevezett utca is van, és így pusztá szavak válnak az egykori élmények pótlékává, ahogy azt a szöveg is tudatosítja: „Utolsó sétánk Zuglóban, / a Handzsár utcától a kórházig: / Újvilág, Szenttamás, Titel, Csantavás, / Bácska utca. Újvidék sétány és tér. / Számba vettük életterünket, ahol élnünk adatott.”

A két kötet nagy erénye a vajdasági író fogalmának átgondolása. Kötetébe olyanok is bekerülnek szülőhelyük vagy egyéb életrajzi eseményük okán, akikre nem elsősorban vajdasági szerzőkként gondolunk. Ilyen Herczeg Ferenc vagy Moholy-Nagy László. Csáth Gézáról és Kosztolányi Dezsőről természetesen tudjuk, hogy Szabadkán születtek, és magunkban be is azonosítjuk az *Aranysárkány* Sárszegjét Szabadkával, de – nagyon helyesen egyébként – nem préseljük bele őket a határon túli, kisebbségi író dobozába, és nem csak azért, mert őket az egyetemes magyar irodalom élvonalában illik számon tartani, hanem mert egyébként sem éltek és alkottak határon túli magyarként vagy kisebbségi élethelyzetben. De néha rá kell mutatni, hogy számtalan kötődésük közül a Délvidék is szóba jöhet. Megint másik élethelyzet az anyaországban született, de később a Vajdaságba települt íróké. Mondani sem kell, Fenyvesi Ottó a kanonikus és a marginális szerző, a centrum és a periféria ellentétét is újragondolja, és kötete rámutat az irodalmi térben kialakuló szerepkonfliktusok problémájára is. Szenteleky Kornél neve például alighanem a *Kalangya* c. vajdasági folyóirat alapító szerkesztőjeként több irodalmár számára is ismerősen cseng, azonban olvasni bizonyára csak kevesen olvassák. Ráadásul eredeti hivatását tekintve orvos volt – a művelt, a kultúrát nélkülözni képtelen orvosírók közé tartozott –, praktizált is, és mint Fenyvesi Ottó verse is szépen bemutatja, egy egész közösség testi és szellemi jólétének felelőseként próbált helytállni, amely közösség – a vers pontosan érzékelteti – hol az ósziváci rendelő látogatóira korlátozódott, hol az egészen Budapestig érő magyar irodalmi életig tágtotta határait. Fenyvesi újraanonizálási kísérlete az irodalom fogalmát sem szűkíti le a tiszta szépirodalom mezsgyéi közé. Helyet kap a könyvben a nyelvész, nyelvjáráskutató Penavin Olga és a képzőművész és művészeti szakíró Moholy-Nagy László is. Utóbbi esetében Fenyvesi kivételesen elhagyja homogén, minimalista stílusát, és Moholy-Nagy kísérleti filmjeinek villódzását, burjánzó képi metaforáit teszi át versbe: „néger fiú egy áruház üvegfolyamában / tempó, tempó, tempó / tömeg a nagyvárosi utcán / alulnézet, felülnézet, harántnézet / villamosok, autók, biciklik, konflisok, buszok / minden elsüllyed a mélybe / világitótorony / a felvevőgép felbillen”. De a médiumváltás nem az egyetlen kísérlet, ahol a magyar irodalom átlépi a nyelvi határokat. Fenyvesi a magyar

irodalom fogalmát nagylelkűen kiterjeszti a nem magyarul író, de a magyar kultúrát ismerő és szerető, a szerbhorvát és magyar irodalmak párbeszédéhez nagyban hozzájáruló vajdasági szerzőkre is: a montenegrói anyától és magyar apától származó Danilo Kiš, a délvidéki magyar költők verseit szerbre fordító Judita Šalgo és a többek között Ladik Katalinnal és Szombathy Bálinttal is együtt alkotó képzőművész, Slavko Matković sem marad ki.

Fenyvesi köteteinek címe hiába ígért újraolvasást – és talán a befogadóval való közös olvasást is –, a versciklus nem visz közelebb a szóba jövő életművek szövegtestéhez, és pláne nem válthatja ki azok végigolvasását. A *Halott vajdaságiakat olvasva* c. köteteket lapozgatva azonban megnyílnak azok a rejtektutak, amelyeken rálelhetünk a vajdasági magyar irodalom tágabb vonatkozásaira, pontosabban a tágon értett magyar irodalom vajdasági vonatkozásaira. Nem véletlen, hogy Fenyvesi legtöbb szóképe valamilyen módon a megidézett életutak helyszíneiben gyökerezik. A bácskai táj, az újvidéki és szabadkai utcák alapvető fontosságúak, ők tartják egyben a százévnyi irodalomtörténet sokféle hőséből összeálló, heterogén képletet: „Bácska: homok, homok és fekete föld, / akác és nyárfa, szalonna, bab és kenyér. / Végtelen sík a mi világunk, / hegyek és költők alig lakják. Innen szökni kell, és sírva visszajönni” (*Gál László*) – Fenyvesi költészete szinte közhelyességig koptatja a táj által sugallt reménytelenséget, ám miközben a vajdasági miliő kapcsán olyan gyakran emlegetett *couleur locale*-t Sziveri hasonló című versére utalva sokszor csak *couleur* lokálnak írja, szelíd iróniával idézi fel mind a nagy reményeket, mind a végletesen borús hangulatokat. Szóljon akár a dübörgő rock, akár valamelyik szorgalmas kismester halkabb éneke a Délvidék tája felett, Fenyvesi szűkszavú bölcsessége segít észrevenni minden emberi és művészi gyarlóság, dugába dőlt terv mögött a reményt.

MULLER A MAGYARORSZÁGRÓL VITT PULIJÁVAL. VALAHOL ANDRIN MELLETT (1988)